

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

Є. В. Фоміна

аспірант

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

why@bigmir.net

У статті досліджуються методологічні основи інтелектуалізації економіки в контексті світового розвитку.

На основі загальноновизнаних методологічних положень й історичного досвіду автор доводить, що процес інтелектуалізації економіки в контексті світового розвитку включає в себе безліч різноманітних зв'язків, важливу роль серед яких відіграють генетичні, що визначають просторово-часовий порядок її становлення. Вектор інтелектуалізації є паралельним вектору технологічної трансформації. Основними ознаками інтелектуалізації економіки вважаються: зміна господарства індустріального типу економікою, заснованою на знаннях та інформації, трансформація характеру і форм праці, формування нової системи культурних цінностей в умовах глобального розвитку.

Зроблено висновок про те, що умови існування людства на початку XXI ст. свідчать про перехід до нової стратегії світового розвитку – сучасної інтелектуальної економіки на основі широкомасштабного використання знань та інформації як стратегічних ресурсів розвитку світової економіки. Ця закономірність, яка орієнтує розвиток відносин, що складаються між економічними суб'єктами з приводу функціонування сучасної світової економіки, обумовлює необхідність кількісної та якісної відповідності у розвитку елементів світових продуктивних сил, а також адекватності їх економічних форм, що й виражає цілісність і спрямованість розвитку світової економіки в умовах її глобального розвитку.

Ключові слова: інтелектуалізація економіки, глобальний розвиток, інтелектуальні ресурси, технологічний спосіб виробництва.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ: ЭВОЛЮЦИЯ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследуются методологические основы интеллектуализации экономики в контексте глобального развития.

На основе общепризнанных методологических положений и исторического опыта автор доказывает, что процесс интеллектуализации экономики в контексте глобального развития включает в себя множество разнообразных связей, важную роль среди которых играют генетические, определяющие пространственно-временной порядок ее становления. Вектор интеллектуализации параллелен вектору технологической трансформации. Основными признаками интеллектуализации экономики считаются: изменение хозяйства индустриального типа экономикой, основанной на знаниях и информации, трансформация характера и форм труда, формирование новой системы культурных ценностей в условиях глобального развития.

Сделан вывод о том, что условия существования человечества в начале XXI в. свидетельствуют о переходе к новой стратегии мирового развития – современной интеллектуальной экономике на основе широкомасштабного использования знаний и информации как стратегических ресурсов развития мировой экономики. Эта закономерность ориентирует развитие отношений, складывающихся между экономическими субъектами по поводу функционирования современной мировой экономики, обуславливает необходимость количественного и качественного соответствия в развитии элементов мировых производительных сил, а также адекватности их экономических форм, и выражает целостность и направленность развития мировой экономики в условиях ее глобального развития.

Ключевые слова: интеллектуализация экономики, глобальное развитие, интеллектуальные ресурсы, технологический способ производства.

INTELLECTUALIZATION OF THE ECONOMY: EVOLUTION IN THE CONTEXT OF GLOBAL DEVELOPMENT

The article presents methodological principles of the economy intellectualization within the global development.

On the basis of the generally accepted methodological guidelines and the historical experience the author proves that the process of the economy intellectualization within the of global development includes a wide variety of relationships, where genetic relations, determining a spatio-temporal order of its formation plays an important role. The vector of intellectualization is parallel to the vector of technological transformation. The main features of the economy intellectualization are change of the industrial type of economy, based on the knowledge and information, transformation of the nature and forms of labor, and formation of a new system of cultural values in terms of global development.

The author concludes that conditions of the mankind existence at the beginning of the XXI century testify about transition to a new strategy of global development, so called up-to-date intellectual economy, based on the widespread use of information and knowledge as strategic resources for the global economy development. This feature orientating the development of relations among economic subjects caused by the current world economy functioning; necessitates a quantitative and qualitative compliance in the development of elements of the world productive forces as well as the adequacy of their economic forms. It also expresses the integrity and orientation of the global economy in terms of its global development.

Key words: intellectualization of the economy, global development, intellectual resources, technological mode of production.

Прискорена інтелектуалізація господарської діяльності стала відмінною ознакою світового суспільного прогресу на межі століть. Звичайно, знання

застосовувалися в господарській діяльності завжди, але минуле XX ст. продемонструвало, наскільки швидко в сучасному світі відбувається освоєння

нових ідей, обробка інформації та застосування нових знань у виробництві, праці та повсякденному житті людини. Незважаючи на цілий ряд кризових явищ у світовій економіці, важливість освіти, науки, прикладних розробок, інновацій та наукоємних технологій для сталого розвитку і поліпшення якості життя не стала меншою. Ще в 2009 р. у розроблених Організацією економічного співробітництва та розвитку стратегічних рекомендаціях приділялася увага не тільки загальним заходам якнайшвидшої стабілізації національної та світової економіки, а й розвитку інновацій та збільшенню інвестицій в людський капітал як найважливіших чинників стійкого зростання в довгостроковій перспективі [18]. Сьогодні в США приблизно 45 млн осіб використовують в якості засобів виробництва тільки свій інтелект, підкріплений персональним комп'ютером. Близько 80% робочих місць в Європі та США відносяться до різних секторів інтелектуальної економіки, що включає виробництво наукових знань, їх комерціалізацію, розробку нових технологій і програмних продуктів [17].

Сучасна економіка стає все більш інтелектуальною, оскільки для забезпечення свого зростання і конкурентоздатності вона виробляє, поширює і використовує нові знання. Тому таку економіку називають «знанієвою» або ж «заснованою на знаннях» — knowledge-based economy. Інтелектуалізація економіки прямо пов'язана з науковими дослідженнями, прикладними розробками та їх реалізацією, а також постійною генерацією та реалізацією інновацій.

Проблемі інтелектуалізації економіки присвятили свої дослідження Е. Брукінг, В. Іноземцев, Т. Стюарт, Т. Сакайя, А. Тофлер [3–7]. В Україні досліджувалидану проблематику В. Гесць, О. Грішнова, Н. Гук, О. Другов, С. Іщук, О. Кендюхов, В. Куценко, С. Сардак, В. Семиноженко, П. Сем'янчук та інші [2–12, 15]. Однак дослідженню методологічних основ інтелектуалізації економіки в контексті світового розвитку приділялося недостатньо уваги. Автор ставить за мету проаналізувати еволюцію інтелектуалізації економіки та особливості сучасної інтелектуальної економіки — економіки, що заснована на знаннях, для формування стратегії розвитку у глобалізованому світі.

Процес інтелектуалізації економіки в контексті світового розвитку включає в себе безліч різноманітних зв'язків, важливу роль серед яких відіграють генетичні, що визначають просторово-часовий порядок її становлення. Як і будь-який економічний процес, інтелектуалізація проходить складний шлях становлення і розвитку. На початковій стадії інтелектуалізація економіки мала вигляд простої тенденції заміни праці знаннями, що мало випадковий характер. Системні якості інтелектуалізації на цьому етапі тільки почали формуватися, знання не були закріплені, була відсутня традиція їх накопичення й передачі, а тому їх випадкове застосування не робило істотного впливу на якісну визначеність праці.

Поступово тенденція переростає в економічну закономірність, інтелектуалізація переходить зі стадії становлення на стадію розвитку. Зменшуючи винагороду за фізичну працю, ринок одночасно збільшував оплату інтелектуальної праці. Різні інтелектуальні структури — складові економічної системи (праця, капітал, власність, рента, потенціал, організація) у процесі розвитку змінюють одна одну, стають все більш інтелектуально насиченими і визначають ступінь інтелектуалізації економіки в цілому.

Таким чином, схематично в еволюції інтелектуалізації світової економіки можна виділити дві стадії, відповідні домінуванню тих чи інших зв'язків функціонування і розвитку. Протягом першої стадії відбувається процес інтелектуалізації економіки на одному і тому ж рівні, цей процес пов'язаний лише з перерозподілом елементів, функцій, зв'язків і займає тривалий часовий період. Друга стадія характеризується зміною станів і завершується виходом даної закономірності на якісно новий рівень. Після цього серйозні структурні зміни поступово затихають, настає наступний щабель функціонування.

У зв'язку з цим показові системні зміни, що відбулися в житті світового господарства на межі XVIII — XIX ст. — матеріальні, соціальні, інституційні та духовні, що забезпечили підвищення ступеня інтелектуалізації виробництва й зростання його ефективності: поширення просвітницьких ідей рівності й свободи, внаслідок чого зміцнилася мотивація до отримання знань, а інвестиції в освіту стали економічно виправдані; промислова й аграрна революції, які зумовили зростання продуктивності праці при переході до машинного виробництва; оснащення праці механізмами, що вимагало постійного вдосконалення кваліфікації робітників; становлення великих індустріальних центрів, генеруючих і координуючих національні та міжнародні потоки капіталу і знань; професійне навчання робітників на діючих мануфактурах в процесі поглиблення поділу праці та спеціалізації, підготовка інженерних і технічних кадрів у провідних європейських університетах, реальних середніх школах, промислових центрах; створення ринкових механізмів стимулювання винахідництва, субсидування наукових досліджень, урядова підтримка при впровадженні у виробництво технічних винаходів.

У результаті в США та Європі було створено умови для розвитку сучасної закономірності руху світової економіки — її інтелектуалізації, яка сьогодні проявляється у підвищенні питомої ваги зайнятих інтелектуальною працею і зростанні її значення в розвитку суспільства, зростанні частки нових знань, втілюваних у нових технологіях, обладнанні, освіті кадрів, організації виробництва, перетворенні науки на провідну продуктивну силу.

Т. Стюарт стверджує: «Якщо зобразити динаміку капітальних витрат «промислового» та «інформаційного» століття у вигляді графіків, то буде видно, що обидві лінії перетинаються у 1991 р., коли

витрати на придбання промислового обладнання склали 107 млрд дол., а на закупівлю інформаційної техніки — 112 млрд дол. Будемо вважати це першим роком інформаційного століття. З цих пір компанії витрачають більше грошей на обладнання, необхідне для збору, обробки, аналізу та поширення інформації, ніж на машини, призначені для штампування, різання, збірки, навантаження та іншого роду дій з матеріальними предметами» [13]. Аналогічної думки дотримуються й інші вчені, які вважають, що базовим критерієм стадійного розподілу процесу інтелектуалізації виступають обсяги інвестицій: коли рівень інвестицій у дослідження і розробки перевищує рівень інвестицій в основні фонди, знаннямна структура господарювання переходить зі ступеня формування до ступеня розвитку [9, с. 343].

Такий розподіл досить умовний, але нарощування інвестицій в інформаційну техніку безпосередньо призводить до зростання обсягів інтелектуальної праці. В останній чверті ХХ ст. США пройшли історичну межу у своєму соціально-економічному розвитку: понад 85% дорослих американців отримали 12-класну і більш високу освіту, а не менше половини з них — вищу. Найбільше зростання обсягів інтелектуальної праці наприкінці ХХ ст. спостерігалося у фінансово-банківській сфері, торгівлі та промисловості [14, с. 117].

Тому можна припустити, що на межі ХХ і ХХІ ст. інтелектуалізація економіки, що глобалізується, набула нової якості, яка полягає у накопиченні інтелектуальних ресурсів країн світу як найактивнішої частини продуктивних сил світового господарства. Інтелектуальні ресурси (зокрема інформаційні) на відміну від матеріальних організують процес виробництва і створюють національний дохід і національне багатство, включаючи й відтворення їх самих.

Однак інтелектуалізація економіки не визначається тільки інформатизацією господарської діяльності. Розповсюдження процесів інформатизації та наростання інтенсивності інформаційних потоків лише сприяє прискоренню інтелектуалізації економічного розвитку. На наш погляд, економіка на всіх етапах свого розвитку була інформаційною. Більше того, сама інформатизація є функцією інтелектуалізації економіки, а не навпаки.

В основу теоретичних узагальнень генези інтелектуалізації економіки можна покласти ідеї К. Ерроу [16], фундаментальним положенням підходу якого було визнання інноваційних ідей похідними продуктами виробництва. К. Ерроу припускав, що виробництво стає більш ефективним у міру зростання загального випуску продукції, через те що віддача збільшується, у міру того як працівники набувають досвіду в ході виробничої діяльності. Механізм раціоналізації виробництва діє за принципом «learning-by-doing», що означає «навчання через досвід». Новацією було те, що в той час як фірми працювали в режимі постійної віддачі від масштабу, національна і світова економіка в цілому мали зро-

стаючи віддачу від масштабу. Такий підхід зберігав рикардіанську теорію спадної продуктивності лише для сфер застосування переважно простої праці. І навпаки, для виробництв з високою вагою знань і здібностей людини визначалася зростаюча прибутковість. Збільшення знань в економіці відбувалося не тільки за допомогою генерації нових знань. Істотний внесок у множення знань справив ефект поширення знань. В якості першої умови різкого збільшення темпів економічного зростання і технологічного прогресу в останні 200 років П. Ромер висуває не стільки розвиток розумових здібностей кожної людини, скільки зростання щільності населення і міжособистісних комунікацій, які формують середовище, що сприятиме копіюванню, тиражуванню й використанню чужих ідей і розвитку особистості [19]. У цьому середовищі, на його думку, реалізується ефект поширення знань і технологій у всій глобальній економіці. Просторова і тимчасова інтеграція професіоналів забезпечує створення синергетичного ефекту, що підвищує продуктивність кожного з них. У цьому й складається дія ефекту зростаючої віддачі від масштабу.

Генезу й еволюцію інтелектуалізації світової економіки можна пояснити, використовуючи принципи, закладені в законі стадійного розвитку технічних систем, який фіксує технічний розвиток за допомогою постадійної передачі фундаментальних функцій праці від людини технічним засобам. Перехід до кожної наступної стадії характеризувався новою якістю інтелектуалізації економічної діяльності. Спочатку процес інтелектуалізації економіки був ініційований створенням технічного засобу, що призвів до початкового технологічного зрушення. Згодом людина передала технічним засобам енергетичну та управлінську функції, що також супроводжувалося технологічними змінами. Таким чином, вектор інтелектуалізації економіки є паралельним вектору технологічної трансформації. У ході змін технологічних способів виробництва трудомісткі технології доіндустріального способу виробництва були замінені на капіталомісткі в індустріальному способі, які, у свою чергу, поступилися місцем наукомістким технологіям, неоіндустріальному способу виробництва. При цьому розвиток людиною власного інтелектуального потенціалу відбувається за допомогою трудової діяльності, що становить основу процесу відтворення. Вирішальним фактором процесу вироблення знань є нематеріальні умови розумової праці, що забезпечуються «ноосферою» робочого місця, організації, суспільства і світової економіки в цілому: творча атмосфера, відтворена хоча б частиною суб'єктів господарювання, професійні вимоги, що відповідають рівню, необхідному для креативної праці, інституціональна середовище, що допомагає більш ефективно використовувати інтелектуальний потенціал країни і світу в цілому.

Формування нового інституціонального середовища обумовлено насиченістю економічного

життя країни і світу, що глобалізується, а також трансформаціями процесів прийняття глобальних рішень у формі певного інтелектуального процесу. Динамічно зростаюча інтенсивність взаємодії міжнародних економічних суб'єктів збагачує відносини, що складаються в міжнародній економічній діяльності, вбудовує в них систему національних інтересів, закріплюючи тим самим новий світовий економічний порядок. Створення неформальних інституційних обмежень починається з поширення та прийняття загальнокультурних цінностей, що підкріплюються застосуванням формальних правил для вирішення конкретних проблем обміну й координації міжнародної економічної діяльності.

У цих умовах нова інституційна середина фактично виступає другим після інтелекту нематеріальним засобом виробництва. Суб'єктно і функціонально знання поділяються на суспільно нові, тобто раніше не відомі суспільству, і суб'єктно нові — нові для даного суб'єкта. В даний час суспільно нові знання створюються насамперед наукою, НДДКР, транснаціональними корпораціями, а також в наукомістких галузях економічно розвинених країн. Суб'єктно нові знання

за своїми масштабами значно перевершують першу групу знань і регулярно формуються у сфері освіти в процесі «learning-by-doing» у решті країн світу.

Таким чином, умови існування людства на початку XXI ст. свідчать про перехід до нової стратегії світового розвитку — сучасної інтелектуальної економіки, економіки на основі широкомасштабного використання знань і інформації як стратегічних ресурсів розвитку світової економіки. Основними ознаками інтелектуалізації економіки вважаються: зміна господарства індустріального типу економікою, заснованою на знаннях та інформації, трансформація характеру і форм праці, формування нової системи культурних цінностей в умовах глобального розвитку. Ця закономірність, яка орієнтує розвиток відносин, що складаються між економічними суб'єктами з приводу функціонування сучасної світової економіки, обумовлює необхідність кількісної та якісної відповідності у розвитку елементів світових продуктивних сил, а також адекватності їх економічних форм, що й виражає цілісність і спрямованість розвитку світової економіки в умовах її глобального розвитку.

Науковий керівник: д.е.н., проф. Довгаль О. А.

Література:

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг. — СПб. : Питер, 2001. — 287 с.
2. Грішнова О. А. Інтелектуалізація праці — визначальна ознака постіндустріального суспільства / О. А. Грішнова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць Приазов. держ. техн. ун-ту. — Маріуполь, 2009. — С. 147—150.
3. Гук Н. А. Посилення інтелектуалізації праці та тенденції її структурних зрушень в Україні / Н. А. Гук // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 2. — С. 125—130.
4. Другов О. О. Інтелектуалізація — як шлях до підвищення конкурентоспроможності реального сектора економіки України / О. О. Другов // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 2 (7). — С. 206—211.
5. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев. — М. : Academia, 1998. — 640 с.
6. Іщук С. О. Інтелектуалізація як світова тенденція економічного розвитку / С. О. Іщук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2011. — Вип. 2. — С. 91—95.
7. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О. В. Кендюхов; НАН України. Інститут економіки промисловості. — Донецьк : ДонУЕП, 2008. — 359 с.
8. Куценко В. Економіка знань потребує умілих рук / В. Куценко // Дзеркало тижня. — 2006. — № 34 (613). — С. 8—9.
9. Сакайя Т. Стоимість, створювана знаннями, или история будущего / Т. Сакайя // Новая индустриальная волна на Западе: антология / под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Academia, 1999. — С. 337—371.
10. Сардак С. Е. Інтелектуалізація міжнародного руху людських ресурсів як провідний засіб вирішення глобальних проблем і викликів економічного розвитку / С. Е. Сардак // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. — 2010. — № 4. — С. 6—11.
11. Семиноженко В. Економіка знань: потрібна гра на своєму полі / В. Семиноженко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/ekonomikaznan-potribna-gra-na-svoiemu-poli>.
12. Сем'янчук П. М. Проблеми інтелектуалізації праці в Україні та шляхи їх вирішення / П. М. Сем'янчук // Науковий вісник НАТУ України. — 2008. — Вип. 18(4). — С. 215—225.
13. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/stuart/01.php.
14. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М. : АСТ, 2010. — 784 с.
15. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. — К. : Основа, 2006. — 592 с.
16. Arrow K. J. The Economic Implications of Learning by Doing / K. J. Arrow // Rev. Econ. Stud. — 1962. — V. 29, N 3. — P. 155—173.
17. Human Development Report [Electronic resource]. — Mode of access : <http://hdr.undp.org/en>.
18. OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis. Contributions to the global effort [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/33/57/42061463.pdf>.
19. Post-Scarcity Prophet. Economist Paul Romer on growth, technological change, and an unlimited human future. Interviewed by Ronald Bailey [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.reason.com/0112/fe.rb.post.shtml>.